

hadislerle desteklenerek ele alınmış, dinî terimler olabildiğince anlaşılır hale getirilerek sade bir üslûp kullanılmıştır. Mu'tezile, Şîa, Kerrâmîyye ve Cehmiyye'nin görüşleri sert bir dille eleştirilirken Sünnî gelenekten Hanefî çizgisi benimsenmiştir. Eserde ele alınan konularla Ebû Hanîfe'nin risâleleri arasındaki muhteva benzerliği dikkat çekicidir. Erken dönemde oluşmuş Mâtürîdiyye kelâmından bahsetmenin mümkün olmadığı görüşünü benimseyerek ilk dönem müelliflerini Hanefî âlimi diye niteleyen bazı Batılı araştırmacılar *es-Sevâdü'l-a'zam*'ı Mâtürîdî değil Hanefî akaidi olarak görür (Rudolph, s. 110-111; *Elr.*, I, 358). Bu tesbite, Ebû'l-Muîn en-Neseffî'nin Hakîm es-Semerkan-dî'yi Mâtürîdiyye'nin ilk temsilcileri arasında saydığı, onun Mâtürîdî'ye hayranlığını dile getirdiği (*Tebşîratü'l-edille*, I, 358) ve arkadaşlarından biri olduğu (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1157) şeklindeki bilgilerle karşı çıkmaktadır (bk. HAKİM es-SEMERKANDÎ). İbn Yahyâ'nın (İbn Zekerîyyâ Yahyâ b. İshak) belirttiğine göre III. (IX.) yüzyılda Buhara'da Ebû Hafs el-Kebîr ve Belh'te Nusayr b. Yahyâ taraftarları Ehl-i sünnet diye anılırken Semerkant'ta Ehl-i sünnet, Ebû Bekir el-Cûcânî'nin taraftarları olan Cûcânîyye ve Ebû Nasr el-İyâzî'nin mensupları olan İyâzîyye diye bilinmekteydi (*Şerhu Cümeli usûli'd-dîn*, vr. 121^a; Özen, sy. 9 [2003], s. 53). İbn Yahyâ'nın Mâtürîdiyye diye bir mezhepten bahsetmemesi, IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında henüz Semerkant kelâm ekolünün İmam Mâtürîdî'ye nisbet edilmediğini göstermektedir (Özen, s. 53-54). Dolayısıyla *es-Sevâdü'l-a'zam*'ı bir Hanefî akaidi olmakla beraber Mâtürîdîliğe öncülük eden eserler arasında saymak daha isabetli olacaktır.

Sâmânîler'in resmî akidesi kabul edilen risâlenin yaygın şekilde kullanıldığı ve zamanla metnine bazı eklemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Eserde müellifin isminin zâhid âlimler arasında sayılmasından hareketle (*es-Sevâdü'l-a'zam*, s. 39) risâlenin Hakîm es-Semerkan-dî'ye ait olmadığını iddia edenler olmuşsa da (M. Şerefeddin, sy. 23 [1932], s. 7) W. Madelung risâlenin, telifinden itibaren Hanefî Sünnîler arasında yaygınlık kazanıp okutulduğunu, gerek Arapça aslının gerekse Farsça çevirilerinin orijinal durumlarını koruyamadığını, Arapça metnin çeşitli baskılarının yapılmış olmasına rağmen farklı yazmaları esas alınarak tahkikli neşrine ihtiyaç bulunduğu nu ifade eder (*Elr.*, I, 358).

İstanbul dışında (Can, s. 21-24; *Mu'cemü'l-mahtûât*, I, 297) Kahire ve Paris kü-

tüphanelerinde de (Brockelmann, *GAL*, I, 182-183; *Suppl.*, I, 295; Sezgin, I, 606) nüshaları bulunan risâlenin çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1253; İstanbul 1288, 1304, 1313; Kazan 1878). Aynî Efendi Bulgârî çevirisinden başka (Bulak 1258) *Fırka-i Nâciye'ye Kimler Dahil: Sevâdü'l-Azam Tercümesi* (trc. İbrahim Koçaşlı, Balikesir 1964), *İslâm İnançları ve Ehl-i Sünnet Yolu: es-Sevâdü'l-azam* (trc. Ali Vehbi Cengiz, Ankara 1975), *es-Sevâdü'l-a'zam (En Büyük Cemaat): Hanefî-Mâtürîdî Mezhebinde Temel İtikâdî Esaslar* (trc. Sıdkı Güllü, İstanbul 1980), *Kitabü Sevâdî'l-a'zam Tarîk-i Müstakîm: 62 Maddede Ehl-i Sünnetin Görüşü* (trc. Şahver Çelikoğlu, İstanbul 1999), *es-Sevâdü'l-azam: Hak Yol Üzerindeki En Büyük Cemaat* (trc. Ali Rıza Kaşeli, İstanbul, ts.) isimleriyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Risâlenin İbrahim Hilmî b. Hüseyin tarafından *Selâmü'l-ahkâm 'alâ Sevâdî'l-a'zam* adıyla yapılan şerhi de (İstanbul, ts.) Türkçe'ye çevrilmiştir (*Sevâdü'l-a'zam Şerhi Selâmü'l-ahkâm*, trc. Ömer Atmaca, İstanbul 1998).

W. Madelung risâlenin erken dönemden itibaren Farsça'ya tercüme edildiğini ve Muhammed Pârsâ tarafından 795 (1393) yılında gözden geçirildiğini belirtmektedir (*Elr.*, I, 359). Süleymaniye Kütüphanesi'nde de Muhammed Pârsâ'ya nisbet edilen *Risâle muntehabe min 'Akdîti Ebi'l-Kâsım es-Semerkan-dî* adlı bir risâle bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 1663). Eserin Abdülhay el-Habîbî tarafından *Terceme-i es-Sevâdü'l-a'zam* adıyla yapılan Farsça çevirisi yayımlanmıştır (Tahran 1348/1969). Kâtib Çelebi'nin Hakîm es-Semerkan-dî'ye nisbet ettiği, ancak günümüze kadar gelmeyen *'Akdîtü'l-imâm* adlı Farsça risâlenin (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1157) *es-Sevâdü'l-a'zam*'ın başka bir Farsça çevirisi olması muhtemeldir. Fârûk Ömer Abdullah el-Ömer, *The Doctrines of Maturidite School with Special Reference to as-Sawâd al-A'zam of Hakîm as-Samerkan-dî* adıyla bir doktora çalışması yapmış (Edinburg University, 1974), Mustafa Can da eser ve müellif hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Hakîm es-Semerkan-dî, *es-Sevâdü'l-a'zam*, İstanbul 1304; a.e., Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3137, vr. 53^a; Neseffî, *Tebşîratü'l-edille* (Salamé), I, 358; İbn Yahyâ, *Şerhu Cümeli usûli'd-dîn*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1648, vr. 121^a; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muhtâye*, I, 371-372; Mahmûd b. Süleyman el-Kelevî, *Keta'ibü'l-â'lâmî'l-ağ-yâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr.

129^a-130^a; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye* (nşr. Ahmed ez-Za'bi), Beyrut 1418/1998, s. 77-78; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1008, 1157; Brockelmann, *GAL*, I, 182-183; *Suppl.*, I, 295; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 199; Sezgin, *GAS*, I, 606; Mustafa Can, *Hakîm es-Semerkan-dî ve es-Sevâdü'l-A'zam*'ı (yüksek lisans tezi, 1986), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-33; U. Rudolph, *al-Mâturidî und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1996, s. 106-131; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâjûlt* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 296-297; M. Şerefeddin, "Türk Kelâmcıları", *DİFM*, sy. 23 (1932), s. 7; Şükrü Özen, "IV. (X.) Yüzyılda Mâverâünnehir'de Ehl-i Sünnet-Mu'tezile Mücadelesi ve Bir Ehl-i Sünnet Beyannamesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, İstanbul 2003, s. 53-54; W. Madelung, "Abu'l-Qâsem Eshâq", *Elr.*, I, 358-359.

MUHAMMED ARUÇI

SEVÂHİLİ

(السواحلي)

Afrika'da coğrafi bir bölge ve bu bölge ile komşu olan topraklarda yaşayan halk, dil ve kültür.

Sevâhilî bölgesi, Bâbülmendep Boğazı'nın güneyinden başlayıp Afrika Boynuzu'nun Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar devam eder ve Cibuti, Somali, Kenya, Tanzanya, Mozambik, Malavi, Komor Cumhuriyeti (Komor adaları) ülkeleriyle irili ufaklı Lamu, Mombasa, Pemba, Zengibar, Kilve, Pate ve Mafia gibi kıyı adalarını içine alır. Bölgede, çoğu Tanzanya'da ve özellikle Zengibar adasında yaşayan 3 milyon Sevâhilî (Waswahili) halkının ana dili olan Sevâhilî (Kiswahili), 50 milyondan fazla Doğu Afrikalı'nın iletişim dili (lingua franca) ve Kenya ile Tanzanya'nın resmî dilidir; Afrika'da konuşulan diller arasında Arapça'dan sonra ikinci sırayı alır. Arapça "kıyı" anlamındaki sâhilin çoğulu olan *sevâhil* kelimesinden türetilen *sevâhilî* "kıylara mensup, kıylara ait" demektir ve başlangıçta Doğu Afrika kıyılarının kuzey kesimlerinde, muhtemelen milât yıllarında başlayıp özellikle VIII. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan Zenci-Arap-İranlı-Hintli melezli halka verilen isimdir; Batı literatüründe Swahili şeklinde kullanılır.

İlk Sevâhilîler'in ne zaman ortaya çıktığı hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak Roma coğrafyacıları Arap tâcirlerinin Afrika kıyılarına yerleşerek yerli kadezlarla evlen-diklerinden bahseder. Bu melez halk kesin olmamakla birlikte, I. (VII.) yüzyılın sonlarında Arap yarımadasından Kuzeydoğu Afrika sahillerine gelmeye başlayarak güneye doğru Mogadişu, Süfâle, Melinde, Morn-

basa, Brava ve Zengibar şehir devletlerini kuran Araplar'la 975 yılında İran'dan gelip Külve Sultanlığı'nı kuran Şirazlılar'ın daha önceki melezlerle, çoğunluğu Bantu olan yerlilerle ve Araplar'la karışması sonucu ortaya çıkmıştır. Bunlara Hindistan'dan gelen ve muson rüzgârlarının dönüş yolculuğuna elvermesine kadar altı ay beklemek zorunda kaldıkları için yerli kadınlarla evlenen tâcir, denizci ve davetçilerle sömürgecilik döneminde İngilizler'in getirdiği işçiler de katılmıştır.

Pate adasında yapılan arkeolojik kazılarda II. (VIII.) yüzyıla, Pemba adasında IV. (X.) yüzyıla ve daha öncesine ait cami kalıntılarına rastlanmıştır. Coğrafyacı Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî (ö. 345/956), Bahrüz-zenc sahilleri dediği bölgedeki halkın müslümanlarla Zenci putperestlerden oluştuğunu söylemektedir. Çağdaşı İranlı denizci Büzürg b. Şehriyâr da müslümanlara esir düşen Afrikalı bir hükümdarın köle pazarında satıldığını ve efendisinin yanına İslâm'a girip Arapça ve Kur'an öğrendiğini, daha sonra kaçarak hacca gittiğini, ardından ülkesine ulaşmayı başardığını anlatır ve dönüşünde kayıp hükümdarlarına kavuşan tebaasının ona uyarak müslüman olduğunu söyler (bölgede İslâmî yet'in yayılışı için bk. *DİA*, I, 435-436).

Çok geniş bir alanda yaşadıkları için aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte Sevâhilîler'in fizyonomileri genelde Afrika yerlisi tipindedir. Yoğun misyonerlik faaliyetlerine rağmen çok azı Hristiyanlığı benimsemiş olup hemen tamamı müslüman ve Sünnî-Şâfiî'dir; sayıları gittikçe azalan bazıları İbâziyye mezhebine, Kâdiriyye, Ticâniyye ve Şâzelîyye gibi tarikatlara mensuptur. Sevâhilî yaşantı ve kültüründe İslâm tarzının yanında özellikle törensel inançlar bakımından Bantu ağırlıklı Afrika örf ve âdetleri canlılığını sürdürmektedir.

Halen beşi daha yaygın on beş farklı lehçesi konuşulan Sevâhilî, Afrika dillerinin (a.g.e., I, 415-416) Bantu da denilen Nijer-Kongo grubuna dahildir ve XIX. yüzyılın sonlarından beri Latin alfabesiyle yazılmaktadır. Sevâhilî'nin Afrika'nın en yaygın ikinci dili haline gelmesinin başlıca sebepleri tarihî gelişimine göre; 1. Ticaret alanında özellikle gezgin tâcirler tarafından kullanılması; 2. Sömürgecilik döneminde misyonerlerin, faaliyetlerine kolaylık sağladığı için bu dili öğrenmeleri ve bilmeyen yerli halkı da öğrenmeye teşvik etmeleri; 3. Sömürge silâhlı kuvvetlerine alınan her yerlinin öğrenmesinin zorunlu kılınması; 4. Arap

alfabesinden Latin alfabesine geçilerek yerli okullarında derslerin Sevâhilî dilinde verilmesi, bu dile çevrilen İncil'in okutulması; 5. Bağımsızlık hareketleri sırasında Doğu Afrika'da millî dil sayılarak mânevî bir değer kazanması ve bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra Kenya ile Tanzanya tarafından resmî dil kabul edilmesidir. Yapı itibarıyla diğer Bantu dilleri gibi bitişken olan ve melezliği daha çok kelime hazinesindeki birkaç yabancı dile ait kelimelerin çokluğundan anlaşılan Sevâhilî Arapça, Farsça ve Hintçe'nin yanı sıra sömürgecilik döneminde Portekizce ve İngilizce'den de birçok kelime almıştır ve İngilizce'den alınanlar günümüzün şartları gereği hızla artmaktadır.

Alfabesinde yirmi beşi sessiz (b, ch, d, dh, f, g, gh, h, j, k, l, m, n, ng', ny, p, r, s, sh, t, th, v, w, y, z), beşi sesli (a, e, i, o, u) otuz harf bulunan Sevâhilî'de diğer Bantu dillerinde olduğu gibi erkeklik ve dişilik kavramları yoktur; buna karşılık isimler aldıkları ön eklerle gruplara ayrılan sekiz farklı sınıfta toplanmıştır ve bu ön ekler çoğul kullanımlarda değişmektedir. Cümleler birbirine bitiştirilen ek ve kelimelerle kurulduğu için genelde kısa cümleler bir tek kelimeden oluşmaktadır. Meselâ "ni-nakupenda" (seni seviyorum); ni- "ben", -na- şimdiki hal eki, -ku- "seni", penda "sevmek" cümlesi gibi.

Sevâhilî edebiyatına dair en eski örnekler, XIII. yüzyılda yaşadığı sanılan Liongo Fumo'ya atfedilen lirik şiirler olup bunlar C. G. Büttner tarafından derlenerek yayımlanmıştır (*Anthologie der Suaheli-Litteratur*, Berlin 1894). Bu dile ait en eski yazılı belge, 1062 (1652) yılında Bûsîrî'nin "el-Kâşîdetü'l-Hernziyye"sinin İdarus Osman (Ayderûs b. Osman) tarafından yapılan ve Arap alfabesiyle yazılan tercümesidir. Daha yakın zamanlarda Arap harfli Sevâhilî ile eser verenlerin başında Kongo yerlilerinin ve Batılilar'ın Tippo Tip dedikleri Hâmid el-Mürcebî gelir. 1872'de Kongo'da küçük bir mahallî devlet kuran ve 1887'de Belçika Kralı II. Leopold tarafından sömürge topraklarının Stanley Falls (bugün Tshungu çağlayanları) kesimine vali tayin edilen Mürcebî valiliği bırakıp doğum yeri olan Zengibar'a çekildikten sonra hâtıralarını yazmış ve eserini V. H. Whiteley 1959'da İngilizce çevirisiyle birlikte yayımlamıştır (*Maisha ya Hamed bin Muhammed el Murjebi yaani Tippu Tip: kwa maneno yake mwenyewe*). Berzencî'nin meşhur Arapça mevlidî Sevâhilî diline tercüme edildiği gibi bu dilde yazılan birçok mevlid kitabı mevcut olup Şerîf el-Mansabî'ninki Alman-

ca'ya çevrilmiştir (Scharifi Mansabu, *Kita-bu Mavalid*, Berlin 1935). Modern dönemdeki yazarlar ise Latin harfleriyle yazmayı tercih ederek çok sayıda eser kaleme almıştır. Bunlar arasında Kenyalı Şeyh Emîn b. Ali el-Mezrûî, Şeyh Abdullah Sâlih el-Fârisî ve Tanzanyalı öğrencisi Şeyh Saîdî Mûsâ gelmektedir. Şeyh Emîn b. Ali, Mombasa'da 1932 yılında *İşlâh* adıyla bir dergi çıkarmıştır. Her üç âlim de açtıkları medreselerle ve yetiştirdikleri çok sayıdaki öğrencileriyle tanınmıştır. İngiliz sömürgeciliği döneminde bölgeye gelen Ahmediyye mensupları 1953'te *Kurani Tukufu* adıyla Sevâhilî dilinde ilk Kur'an-ı Kerîm meâlini yayımlamıştır. Eserdeki bâriz hataları ve yalnız Ahmediyye'nin inançlarına uygun olan kısımları düzeltmek amacıyla Şeyh Abdullah Sâlih el-Fârisî tarafından *Qurani Takatifu* adıyla yeniden tercüme edilmiştir (Nairobi 1969, 1974, 1980, 1984, 1987). Sevâhilî kültüründe önemli bir yeri olan Tanzanyalı düşünür Shaaban Robert'in eserleri arasında *Omar Khayyam Kwa Kiswahili* (London 1952), *Utubora Mku-lima / Diwani Ya Shaaban* (London 1968) ve *Koja La Lugha* (Nairobi 1969) bulunmaktadır. Bölgede çalışan arkeologlar özellikle Kenya'nın Lamu, Pate ve Mombasa; Tanzanya'nın Zengibar, Külve, Pemba ve Mafia adaları ile Komor adalarında, Mozambik'in Süfâle ve Angoş şehirlerinde yaptıkları kazılarda cami, saray ve diğer yapılara ait önemli kalıntılar elde etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerîf el-İdrîsî, *Nûzhetü'l-müşâk*, Leiden 1966, s. 210; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, V, 173; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nûzzâr*, Beyrut 1386/1966, s. 253; E. O. Ashton, *Swahili Grammar: Including Intonation*, London 1944, tür.yer.; J. S. Trimingham, *Islam in East Africa*, Oxford 1964, tür.yer.; A. H. J. Prins, *Sailing from Lamu: A Study of a Maritime Culture in Islamic East Africa*, Assen 1965, tür.yer.; C. S. Nicholls, *The Swahili Coast: Politics, Diplomacy and Trade on the East African Litoral, 1798-1856*, New York 1971, tür.yer.; B. Wald, "Swahili and the Bantu Languages", *The World's Major Languages* (ed. B. Comrie), New York 1987, s. 991-1014; Hâmid Hureyz, *el-Mü'essirâtü'l-'Arabiyye fi's-sekâfeti's-Sevâhilîyye fi şarkı'l-İfrîkiyye*, Beyrut 1988, tür.yer.; I. N. Shariff, "Islam and Secularity in Swahili Literature: An Overview", *Faces of Islam in African Literature* (ed. K. W. Harrow), London 1991, s. 37-57; J. L. Balda, "Tendances de la littérature islamique swahili", *Les swahili entre Afrique et Arabie* (ed. F. le Guennec-Coppens - P. Caplan), Paris 1991, s. 19-38; J. Kagabo, "Réseaux d'ulama «swahili» et liens de parenté-une piste de recherche", a.e., 59-72; Farouk Topan, "Réseaux religieux chez les swahili", a.e., s. 39-57; a.m.f., "Swahili", *EI²* (Ing.), IX, 917-918; J. de V. Allen, *Swahili Origins: Swahili Culture and the Shungwaya Phenomenon*, London 1993,

tür.yer.; Ali A. Mazrui – Alamin M. Mazrui, *Swahili State and Society: The Political Economy of an African Language*, Nairobi 1995, tür.yer.; D. J. Mkude, *Towards a Semantic Typology of the Swahili Language*, Tokyo 1995, s. 65, 70, 74; M. Harton, "The Islamic Conversion of the Swahili Coast, 750-1500: Some Archeological and Historical Evidence", *Islam in East Africa: New Sources* (ed. B. S. Amoretti), Rome 1999, s. 449-469; Semîha İbrâhim Muhammed, *Devletü Zencibârî'l-hadîse fi 'ahdi's-Sultân Sa'id b. Sultân*, Bingazi 2000, s. 30-32, 127-130, 139; W. H. Whiteley, "The Changing Position of Swahili in East Africa", *Africa: Journal of the International African Institute*, XXVI/4, London 1956, s. 343-353; Alice Werner, "Zengibar II.", *IA*, XIII, 533-535; Cevat Rüştü Gürsoy, "Afrika", *DİA*, I, 415-416; Ahmet Özel, "Afrika", a.e., I, 435-436; A. Rouad, "Swahili: Community of Kenya, Mozambique and Tanzania", *Encyclopaedia of the World Muslims* (ed. N. Kr. Singh – A. M. Khan), Delhi 2001, IV, 1366-1370. HATİCE UĞUR

SEVAP (التوَاب)

Dinî açıdan
makbul sayılan davranışların
âhiretteki mükâfatı anlamında
bir terim.

Sözlükte "dönmek, eski haline dönüş yapmak" anlamındaki *sevb* (*sevebân*) kökünden türeyen *sevâb* (*mesûbet*) terim olarak iyi amel ve itaatın âhiretteki mükâfatını ifade eder (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şvb" md.; *Lisânü'l-ʿArab*, "şvb" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 157). *Sevb* kökü bazan istiare yoluyla kötü davranışın karşılığı için de kullanılır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şvb" md.). Kur'an-ı Kerim'de sevap ve mesûbet kelimeleriyle aynı kökten türeyen fiiller on sekiz âyette "kişinin işlediği iyi yahut kötü fiillerin âhiretteki mükâfatı veya cezası", bir kısmında ise "dünyadaki mükâfat veya cezası" anlamında kullanılmıştır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "şvb" md.). Bu âyetlerde söz konusu edilen dünyadaki mükâfat fetih-zafer, huzur, servet ve bol-luk, ceza ise bunların zıddı; âhiretteki mükâfat cennet ve oradaki ödülleri, ceza ise cehennem ve genel mânasıyla azaptır. "Fevz, felâh, necât, ecir, rahmet, rıdvân, hasene" kelimeleri sevabın âhirete yönelik anlamına yakın içerik taşıyan kavramlardır.

Kur'an'da özellikle "ebedî hayattaki mutluluk" anlamında mükâfatı gerektiren davranışlar iman, sâlih amel, takvâ, Bey'atür-rıdvân'a katılan sahâbilerin canları pahasına da olsa İslâm peygamberine gösterdikleri bağlılık (el-Feth 48/10, 18-21, 26-27), hicret, gerektiğinde Allah yolunda savaşma ve bu hedefe yürürken eziyete mâ-

ruz kalma (Âl-i İmrân 3/195); cezayı gerektiren davranışlar arasında inkârcılık, mümin toplumu ilgilendiren konularda gevşeklik ve disiplinsizlik (Âl-i İmrân 3/153), müslümanların dinlerini ve özellikle namaz ibadetlerini alaya alma (el-Mâide 5/57-60) gibi hususlar zikredilmiştir. Sevap kavramı hadislerde de hem sözlük hem de terim mânasında kullanılmış; hacca gitme, Kur'an okuma, Allah rızası için karşılıksız malî harcama yapma, sila-i rahimde bulunma, iyilik sever olma ve gerektiğinde yüksek değerler uğrunda şehitliği göze alma gibi davranışların ebedî âlemin mutluluğuna vesile olacağı ifade edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şvb" md.).

Sevap kulun iyi ve güzel davranışlarına bağlı bir sonuç ise de aslında kazanılmış bir hak değildir. Çünkü kişinin yaptığı sâlih ameller Allah'ın sayılamayacak kadar çok olan nimetlerine onları tam karşılayamayan bir teşekkür mahiyetindedir. Ancak kulun itaati sevap şekline bürünmüş ilâhî lutfun tecelli etmesi için bir vesiledir. Nitekim Hz. Peygamber, kişinin ebedî kurtuluşu ermesinin amelinin birebir karşılığı olmayıp ilâhî rahmetle gerçekleşeceğini dikkat çekmiş, bunun için elden gelen gayretin sarfedilmesini tavsiye etmiş ve orta yolun samimiyetle izlenmesini istemiştir (Müslim, "Münâfikîn", 71-78). Kur'an-ı Kerim'de bir iyiliğin on katıyla mükâfatlandırılacağı, işlenen kötülüğün ise sadece dengiyle cezalandırılacağı belirtilmiş (el-En'âm 6/160), Allah yolunda harcama yapanların elde edeceği sevap, yere ekilen bir danenin her birinde 100 dane bulunan yedi başak vermesine benzetilmiştir (el-Bakara 2/261). Burada sözü edilen 10'dan 700'e kadar artışın sebebinin âyetin devamında yer alan beyanlardan çıkarılmak mümkündür: Yapılan malî yardımın başa kakma, minnet altında bırakma, eziyet etme veya insanların takdirini kazanma gibi faktörlerden uzak olup Allah rızasına özgü kılınması (âyet 262-264).

Amellerin sevabı ile kişinin niyeti arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu çeşitli hadislerde açıklanmıştır. Buna göre kul iyi ve güzel bir ameli işlemeye niyetlenir de yapmazsa bu, amel defterine bir sevap olarak yazılır, niyet edip işlediği takdirde 10'dan 700'e kadar veya daha fazlası olarak kaydedilir. Kişi bir kötülük işlemeye niyet eder de Allah korkusundan onu yapmazsa bir sevap olarak defterine kaydedilir, yaptığı takdirde ise bir günah olarak yazılır (*Müsned*, I, 227, 279; Buhârî, "Rikâk", 31; Müslim, "İmân", 202-208). İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre bir fiilin sevaba ko-

nu teşkil edebilmesi için ona ilişkin niyetin istikamet ve ihlâs üzere olması gerekir. Bu sebeple kişinin sadece Allah rızasını gözetmesi, O'nun gösterdiği ve emrettiği şekilde davranması yanında halkın bu husustaki övgü ve yergisini eşit görmesi, amelini gözünde büyütmeyp sevabını âhirette beklemesi gibi bazı şartlar öngörül-müştür (Debûsî, s. 80-82; Kuşeyrî, s. 201-210; Fahrreddin er-Râzî, IX, 25; Nevevî, s. 6-7).

Sevapların günahlar üzerindeki etkisi konusu âlimler arasında tartışılmıştır. Dinde en makbul davranış iman ve sâlih ameldir. Kur'an'da şirk veya küfürden vazgeçip iman eden ve sâlih amel işleyen kimsenin günahlarının sevaba çevrileceği ifade edilmiş (Hûd 11/114; el-Furkân 25/70), hadiste de İslâmiyet'i benimsemenin küfür halinde işlenen günahları yok ettiği belirtilmiştir (*Müsned*, IV, 199, 204, 205). Âlimler, günahların sevaba çevrilmesi beyanını günaha yönelik psikolojik temayülün sevap işlemeye çevrilmesi veya küfür döneminde işlenen günahlara mukabil imandan sonra sevap olan amellerin gerçekleştirilmesi şeklinde yorumlamıştır (Âlûsî, XIX, 67). Mürce'ye mensup bazı âlimlerin sevapların günahları sileceğini söylemesine karşılık Mu'tezile kelâmcıları büyük günahın bütün sevapları yok edeceğini ileri sürmüştür. Âlimler, bazı hadislerin beyanından hareketle günahlarda olduğu gibi sevap kazandıracak amelleri de küçümsemenin gerektiğine dikkat çekerler. Çünkü ilâhî gazap ve rızanın nerede olacağı bilinmediği gibi işlenecek günah veya sevabın insanın dinî-ahlâkî potansiyelini nasıl etkileyeceği de bilinemez. Ayrıca özendir-meye (tergib) yönelik bazı hadisler de -melâ hac ibadetinin bütün günahları yok edeceği gibi- bu ilke çerçevesinde değerlendirilmelidir. Mu'tezile'nin ileri sürdüğü görüş ise onların iman tanımını ve kebirle anlayışının ürünüdür (bk. İHBÂT; KEBİRE).

Dinen makbul sayılan amellerin işlenmesiyle elde edilecek mükâfatın ilk belirtisi-nin dünya hayatında duyulacak huzur ve itminanla başladığını söylemek mümkündür. Ancak naslarda hâkim üslup mükâfatın âhirette tecelli edeceği şeklinde olduğundan dinî terminolojide sevap kavramı bu anlama tahsis edilmiştir. Dünya hayatından sonra sevap tecellileri berzah âleminde ve cennette tahakkuk edecektir. Kabir hayatındaki mükâfat geçici, cennetteki ise ebedî ve kesintisizdir (Teftâzânî, V, 125-131; Kestelî, s. 198). Âhirette sevap Allah'ın rızası, cennet ve içindeki nimetlerle gerçekleşecek, müminler ayrıca rü'ye-